

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лаикова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пиџер, др Слободан Ремејшић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ћујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

ЈАСМИНА НЕДЕЉКОВИЋ
Народна библиотека Србије
Археографско одељење

О НЕКИМ ЈЕЗИЧКИМ ОСОБИНАМА РУКОПИСНОГ ЗАКОНИКА ИЗ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ XVI ВЕКА

У раду се износе граfiјске и језичке особине рукописне књиге *Законик* (XVI век) јеромонаха Генадија писане за манастир Благовештење. Наше испитивање неких језичких особина показало је да говор писара овог *Законика*, јеромонаха Генадија, има особине данашњег призренско-јужноморавског поддијалекта.

Кључне речи: *Законик*, рукописна књига, манастир Благовештење, јеромонах Генадије, призренско-јужноморавски поддијалекат.

1. У збирци манастира Високи Дечани под бројем 116 налази се рукописна књига *Законик*, која је настала у периоду од 1525. до 1535. године.¹

Према запису на л. 161а сазнајемо да је ову књигу писао јеромонах Генадије за манастир Благовештење:²

† Сію кнѣгѣ писа іеромонах(ъ) Генадіе. гл(а)го(ле)моу Законник и прѣложѣ ю храмѣ Бл(а)говѣщенію. и кто чѣ є ѿнидѣти да єс(тъ) проклѣт(ъ). ѿ Г(оспод)а

¹ Писар *Законика*, јеромонах Генадије, у запису на л. 161а није оставио податак које године је тачно књига настала. Према воденим знацима ова рукописна књига писана је у периоду између 1525. и 1535. године (в. Гроздановић-Палић 1995: 41–42).

² Према тексту на листовима 49б (блговѣ), 50а (щѣніе), 56б (въ под), 57а (кріліе), 60а (горн цѣрца), 65б (генадіе), 96б (блговѣщеніе) и 103б (шоурацѣ), који је такође писан руком јеромонаха Генадија, претпостављамо да се ради о манастиру Благовештење испод Рудника (в. ближе о манастиру Петковић 1950: 29–31).

Изнесени примери са рефлексом *a* од некадашњег полугласника у лексемама *ѝас, конац, сѝарац, коѝал, ѓрнац, јесам* и сл. припадају народном језику писара Генадија, јер се у низу случајева данас овај рефлекс среће на подручју призренског говора (уп. РЕМЕТИЋ 1996: 362 – *сас рўке, бéлац, оѝац, сѝáрац, сам куѝила, ч'еѝе^брѝиак*). Поред овога, призренски, као и јужноморавски, говор зна за потврде изједначавања полугласника са вокалима *e* и *o* (РЕМЕТИЋ 1996: 364–365 – *јéч'ем, óгењ, óсомсѝо*; БЕЛИЋ 1905: 83 – *сéдом* III Врање).

Писар Генадије је само у једном случају, и то у свом запису, употребио рефлекс лу од вокалног л: не клвннт[ε] 161a.⁴ Опште је познато да су први примери са рефлексом лу посведочени у два најстарија сачувана рукописна књига српске редакције старословенског језика с краја XII века – у *Мирослављевом* и *Вукановом јеванђељу* (уп. Куљбакин 1925: 102 – слунцу 79a). У рукописним књигама XIII века (*Београдски ѿримејник*, *Зборник ѿ ѿа Драгоља*, *Брайков минеј*, *Зборник беседа Теодора Сѿудиѿа*, *Требник*, *Окѿоих осмогласник*), по речима Љ. Штављанин-Ђорђевић (1985: 101–108), група лу налази се само у фамилији речи *слунце*. У рукописним књигама XV–XVI и у једном рукопису из XIX века проширује се употреба рефлекса лу и на лексеме *длуѿи*, *длужником*, *слуза*, *ѿлуче*, *исѿлучи* и сл. (Штављанин-Ђорђевић 1990: 532–533).

Према материјалу за *Српскохрватски дијалекатски атлас*, П. Ивић сматра да се у говорима из којих су поникли данашњи јужно-моравски, сврљишко-заплањски и северномакедонски „слоговно л још врло рано развило дивергентно у зависности од претходног

⁴ У материјалу који је на подручју призренско- јужноморавског поддијалекта сакупио Белић (1905: 116) налазимо *кунем III* Кат.

консонанта. Ако је он био дентал, добивена је група *л* + вокал, а у осталим крајевима се чувало *л*. У пределима ближим штокавским иновационим центрима новонастали вокал био је *у*, а у спољашњем појасу *ѡ*“ (Ивић 1991: 213).

И у данашњем говору Призрена рефлекс *лу* налазимо иза дентала *с* (РЕМЕТИЋ 1996: 374 – *слѹнце, слѹза*) и у једном лексикализованом примеру иза *жс* (РЕМЕТИЋ 1996: 374 – *жсл'уња*; уп. и ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ 1986: 142 – *жлѡтъ*).

Из свега изложеног видимо да у досадашњој грађи из српских ћирилских рукописних књига рефлекс *лу* је забележен после сугласника *с*, *д* и *ѡ*. И данас, у јужноморавском поддијалекту ситуација је идентична, а у призренском је сачувана само позиција дентал *с* + *лу*. Наш пример *клуниѡ(е)* забележен у запису из 1525–1535. г. писара Генадија наводи нас да претпоставимо следеће: да је рефлекс *лу* некада у призренско-јужноморавском поддијалекту долазио и у позицији иза сугласника *к*, а вероватно и неких других. Мишљења смо да је ова појава била експанзивнија, а да се временом сузила само на случајеве иза дентала *с*, *д*, и *жс*, а што је, свакако, било у вези и са ширењем рефлекса *у* уместо вокалног *л*. Данас, међутим, како нам показује грађа, видимо да у позицији иза дентала *д* „чување“ рефлекса *лу* није доследно (уп. БЕЛИЋ 1905: 115 – *длѹжно* III Врање; 116 – *дѹжан* III Н.). Једино је позиција дентал *с* + *лу* (БЕЛИЋ 1905: 115 – *слѹба* III Вртог; РЕМЕТИЋ 1996: 374) остала непромењена, и то још од прве потврде забележене крајем XII века.

5. Поред облика *канѡ*^ѡ (грч. *κάνων*) 56б писар Генадије употребљава и *канѡна* 53б.

Према грчком *λεϊτουργία* долази *е* у примеру *ѡ лѣтѡргіе* 127а.

Предлог *ѡроѡив* има облик и са покретним *у*: *протнѡу снлѣ* 3б, поред *протнѡ трѡѡ* 3б.

6. У тексту *Законика* присутни су облици у којима се сугласник *-л(-)* чува на крају речи и слога и они припадају или српскословенском језику или су можда и обележје писаревог народног језика: *паднѡлѣ* 27а, *прннѣсѡлѣ* 38б, *понеѡ(ѣ)лннѣ* 111б, *котѡлѣ* 60б, *сѡлѣ* 88а.

Случајеви са рефлексом *-о(-)* уместо сугласника *-л(-)* обележје су народног говора јеромонаха Генадија: *наѣѡѡ* 161а (пример из записа), *ѡ п(ѡ)нѣѡ(ѣ)лннѣ* 67а.

7. Упрошћавање сугласничких група имамо у следећим случајевима који су одлика народног говора јеромонаха Генадија:

-жсд- > -жс-: с роженою своєю сестрою 43а, поред рождако^х 486 (уп. 1905: 161–*остіаіамо* III Врање; РЕМЕТІЙ 1996: 423–437).

8. Говор писара ГенADIЈА одликује екавски изговор јата, а то је и битна црта српскословенског језика: *дело* 3б, *цел* 4а, *вѣц* 53а, *лѣп* 65б (уп. РЕМЕТИЋ 1996: 370 – *бѣлу кѣйу, л'ѣйю* и сл.).

Наставак *-охъ* у локативу мн. именица м. и ср. рода забележен је у следећим примерима: рѣно бѣ ѿ грѣхохъ 3б, на часѣ 4а, ѿ ннокѣ 40а, ѿ несмисленнѣ ꙗзыкохъ 45а, на ннѣ прочнхъ съворохъ 148а, ѿ свонѣ рождакоѣ 48б, кто ѿсквернит се въ погеленнхъ сирни ѿ месѣ 111б.⁵

⁵ Још је А. Белић (1950: 116) указао да се наставак *-ох* у локативу мн. именица развио према наставку *-ом* из датива множине. Да је овај наставак имао ширу примену (у старослов. споменицима забележен само код именица синъ и доуѣ), показују нам и следећи примери: по градовохъ и по селохъ, въ свонхъ домохъ (Грицкат 1997а: 222); въ дѣтанохъ, въ прѣдѣлохъ, по всѣхъ градохъ и др. (Младеновић 1981: 38); въ ннокѡхъ (Младеновић 2007: 185).

- рефлекс *а* уместо некадашњег полугласника (*јесам, сѣа-рац, коѣал*),
- рефлекс *лу* уместо вокалног *л* (*клунѣи(е)*),
- *о* место сугласника *л* на крају речи и слога, као и његово чување (*науцио, сол*),
- упрошћавање сугласничких група (*изосѣаѣаѣи, роже-ноју*),
- 3. л. једн. и мн. презента без *-ѣѣ* (*ѣије, ѣомаѣају*), као и наставак *-у* ум. *-е* у 3. л. мн. презента (*бежу*),
- прво лице мн. презента на *-мо* (*јесмо*),
- форма футура I саграђена од енклитичког облика 3. л. једн. презента гл. *хѣѣѣи* (*кѣо че је оѣѣѣиѣи*),
- аналитичка деклинација (*са жрѣѣѣѣ дајеѣѣ; оѣѣ чужду ѣѣѣѣ*),

Цийтираана лиййерайтура

Белић, Александар. *Исѣјорија срѣскохрвајскогъ језика. Речи са деклинацијом*. Књ. 2, Београд, 1950.

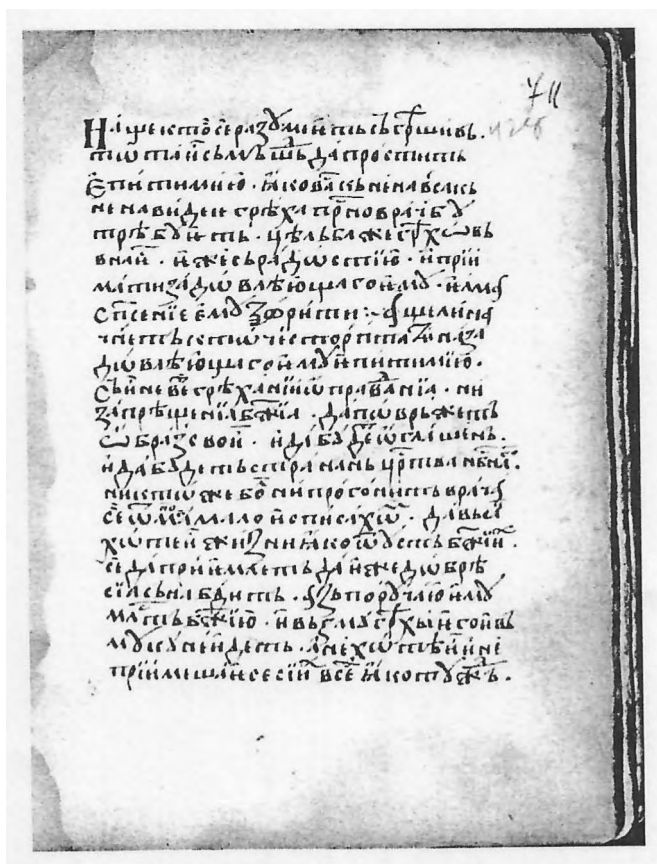
- Грицкат, Ирена. „Језик Шишатовачког преписа.“ *Законик цара Сѣефана Душана*. Књ. 3, Београд 1997а: стр. 215–224.
- Грицкат, Ирена. „Језик Призренског преписа.“ *Законик цара Сѣефана Душана*. Књ. 3, Београд, 1997б: стр. 161–169.
- Гроздановић-Палић, Мирослава и Радоман Станковић. *Рукописне књиге манастира Високи Дечани. Водени знаци и датирање*. Књ. 2, Београд: Народна библиотека Србије, 1995.
- Ивић, Павле. *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска, 1956.
- Ивић, Павле. „О рефлексима слоговног л у призренско-тимочкој дијалекатској области.“ *Из српскохрватске дијалектологије. Изабрани огледи* III, Ниш, 1991: стр. 205–214.
- Куљбакин, Степан М. *Палеографска и језичка истраживања о Мирослављевом јеванђељу*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1925.
- Младеновић, Александар. „Белешке о графици и језику у Житију Стефана Дечанског Григорија Цамблака.“ *Зборник за филологију и лингвистику* књ. XXIV/1, Нови Сад (1981): стр. 31–40.
- Младеновић, Александар. *Повеље и писма десетог Сѣефана Лазаревића. Тексти. Коментари. Снимци*. Београд: Чигоја штампа, 2007.
- Недељковић, Јасмина. „О неким особинама народног језика преписа Законика цара Душана из Паштровића (XVIII век).“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. L, Нови Сад (2007): стр. 615–619.
- Петковић, Р. Владимир. *Преглед црквених споменика кроз јовесницу српског народа*. Београд, 1950.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. „Срски призренски говор I (гласови и облици)“. *Српски дијалектолошки зборник* XLII, Београд (1996): стр. 319–614.
- ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, Љубица. „Присуство групе лу у српским рукописима XIII века.“ *Научни саставак слависти у Вукове дане* 14/1, Београд (1985): 101–108.
- ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, Љубица. „Рефлекс вокалног л у Дечанској бележници из 1827. године.“ *Археографски прилози* књ. 8, Београд (1986): стр. 139–147.
- ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, Љубица. „Прилог проучавању групе лу у говорима призренско-јужноморавског дијалекта.“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* књ. XXXIII, Нови Сад (1990): стр. 531–534.

Резюме

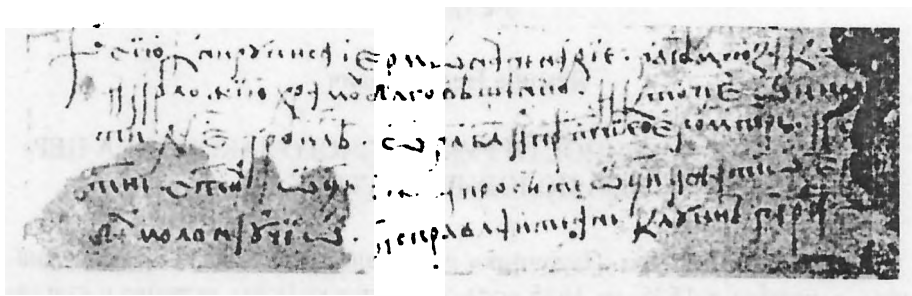
Ясмина Неделькович

ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ РУКОПИСНОГО ЗАКОННИКА ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVI ВЕКА

Рукописная книга «Законник» создавалась, согласно водяным знакам, в период с 1525 до 1535 года. Ее написал (како указано в специальной записи) иеромонах Геннадий для монастыря Благовещение. Народный язык иеромонаха Геннадия, согласно ряду фонетических и морфологических признаков, принадлежит современному призренско-южно-моравскому поддиалекту.

Законник (1525–1535), стр. 74а

Законик (1525–1535), запис писара Генедија, стр. 161a